

SAVAŞ... ÖLÜM... AÇLIK... İŞSİZLİK... HASTALIK... ÖRGÜTSÜZLÜK...

SAVAŞ VE ÇALIŞANLARIN SAĞLIğI

Dr. Çiđdem ÇAđLAYAN

Yrd. Doç. Dr., Kocaeli Üniv. Tıp Fakóltesi Halk Sağlığı AD.

Giriş

Savaşlar toplumun geneli üzerinde neden olduğu yıkımlar, ölümler, yaralanmalar ve bunların ikincil sonuçlarıyla büyük zararlara neden olur. Kuşkusuz, iş ve işçilerde bu genel yıkımın bir sonucu olarak etkilenirler. Ancak savaşla işçilerin ilişkisi sadece bu genel yıkım üzerinden açıklanamaz. İşçiler gerek savaş öncesi dönemde yaşanan ekonomik krizlerin ve silahlanma ekonomilerinin doğrudan hedefi olarak, gerekse savaş sonrası yıkımın faturasının yüklendiği kesim olarak savaştan etkilenmektedir. Ancak asıl önemli olan işçilerin bu yıkıcı sürece karşı koyabilecek belki de tek güç olmalarıdır. Bu anlamda çalışanların da yaşamın bir insanlık hakkı olduğundan hareketle savaşa karşı alacakları tutum çok önemlidir.

Bu yazıda savaşların tarihsel süreçte geçirdiği biçimsel aşamalar ve nedensel gelişimleri, savaş öncesi ve sonrası dönemde genelde insanların özelde işçilerin üzerine olan etkileri irdelenmeye çalışılmıştır.

Savaşların Tarihsel Gelişimi

Savaşların biçimsel gelişimi

Savaş, dünya tarihi boyunca, insanların yaşam koşullarında önemli altüst oluşlara yol açmış bir fenomendir. Savaşların, tarihsel süreç içinde bazı biçimsel farklılıkların olduğu geçiş dönemleri vardır. Sanayi devrimine kadar küçük hanedanlık devletlerinin, güçlerine güç katmak için yaptıkları yerel, organize olmayan ve sporadik şiddeti içeren savaşlar yaşanırken, sanayi devriminden sonra yeni bir savaş

tipinin geliştiği görülür. Bu yeni tip savaş teknolojik gelişmeyle birlikte ve özellikle Fransız devriminin etkisi altında, milli ordularla yapılmış ve I. ve II. Dünya Savaşlarında zirveye çıkarak toplu yıkımlara doğru yol almıştır. II. Dünya Savaşında nükleer silahların kullanılması bu yıkımların boyutunu artırmıştır. II. Dünya Savaşının bitmesi ile soğuk savaş dönemi başlamış, toplu savaşlar yerine 1945’den bu yana güç ve etki için jeopolitik mücadelelere devam eden ülkelere, büyük güçlerin bir çok müdahalesinin olduğu küçük savaşlar gerçekleşmiştir. 1990’da soğuk savaşın sona ermesiyle silahlı çatışmaların doğası tekrar kökten değişmiş doğu ve batı arasındaki mücadele hattının kaybolması sonucu ülkeler arasındaki çatışmaların sayısı azalırken ülke içi savaşlar artmıştır (Galli G,1997; Heijden T,1997). Son olarak 11 Eylül 2001’de gerçekleşen saldırı sonrasında ABD tarafından yeni bir savaş konsepti geliştirilmiş olup “önleyici savaş” olarak nitelendirilmektedir. Önleyici savaş herhangi bir ülkeye karşı, o ülkeden düşmanca bir hareket gelme dahi saldırı düzenleme “hakkını” ifade etmektedir.

Savaşların nedensel gelişimi

Savaşın tarihsel süreçteki biçimsel değişimine karşın nedenler fazla değişmemiş, doğal ya da üretilmiş zenginliklerin paylaşılmasındaki anlaşmazlıklar nedeniyle, kabileler, uluslar, devletler, dinler arasında; çeşitli gerekçeler ve görünümler altında sürüp gitmiştir (Akıncı ,2000). İlk insanlar birbirleriyle de-

ğil doğaya karşı savaşmışlardır. İnsanların birbirleriyle savaşmaları mal edinme olgusunun gerçekleşmesiyle başlamış ve yayılmacı ülkelerin dünyayı paylaşmalarında doruğa ulaşmıştır. Sosyo-ekonomik politikalar savaşların en önemli belirleyicisi olmuştur. Clausewitz'e göre de "savaş, bu politikaların başka araçlarla (yani şiddet araçlarıyla) devamıdır." Özellikle 20. yüzyılın başlarından itibaren yaşanan savaşların nedeni kapitalizm olmuştur. Kapitalizmden önce savaşlar başka bir ülkeyi yağmalayıp bu ülkenin kaynaklarıyla geçinmek için yapılırken, kapitalizmin ilk evresinde savaşlar başka bir ülkeyi sömürgeleştirmek için yapılmıştır. Bu dönemde sömürge olmaktan kurtulmak için yapılan bağımsızlık savaşları da görülmektedir. Gelişen kapitalizmin 20. yüzyılın başlarında ulaştığı en yüksek aşama emperyalizmdir. Emperyalist ülkelerin sömürgeleri yitirmeme ve yeni sömürgeler elde etme mücadeleleri, paylaşılmış olan sömürgelerin, pazar alanlarının, hammadde kaynaklarının yeniden paylaşılmasını gündeme getirmiş böylece I. ve II. Dünya Savaşları yaşanmıştır. Tüm tarihin en kanlı, en acımasız ve en büyük savaşları, kapitalizmin emperyalist aşamasında gerçekleşmiştir (Hançerlioğlu O,2001; Akıncı Z,2000). Yıllık ortalama olarak bakıldığında, bu dönemdeki savaş kayıpları 19. yüzyıldaki savaş kayıplarından iki kat, 18. yüzyıla göre ise yedi kat daha fazladır (UNICEF-1996).

Son yirmi yılda ise kapitalizmin "küreselleşme" aşaması çıkan savaşlarda etkili olmuştur. BM Kalkınma Programı (UNDP) 2000 yılı İnsani Gelişme Raporunda küreselleşmenin gerek ülkeler içinde gerekse ülkeler arasında gelir dağılımı alanındaki uçuşu derinleştirdiği belirtilmektedir. Artan ekonomik eşitsizlikler uluslararası ve ulus içinde artan gerilimlere neden olmuştur. Bu gerilimler, hızlı ekonomik değişimler, politik belirsizlikler ve dünyanın birçok bölgesindeki şiddetli çatışmalarla etkileşim içindedir. BM İnsani İlişkiler Ofisinin (UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs=OCHA) Mayıs 1999'daki verilerine göre ise, 1.8 milyar kişi bu gerilimlerden etkilenmektedir. Küreselleşme sürecinde sadece 1990-1992 yılları arasında 49 savaş çıkmıştır (WHO/EHA-1998).

Savaşın tarihsel süreçte biçimsel değişimleri ve nedenselliğini özetledikten sonra özellikle son yüz-

yılda insan yaşamı üzerindeki etkilerini kısaca belirtmek yararlı olacaktır.

Savaşın Sağlık Etkileri

Savaş ölümcüldür

Son yüzyılda 100 milyondan fazla, son elli yılda ise 30 milyondan fazla insan savaş nedeniyle ölmüştür. Milyonlarca kişi, savaş nedeni açlık ve hastalık nedeniyle ölmüş ve mülteci olarak diğer ülkelere gitmişlerdir (Southall D,1998). Savaşta ölen her bir savaşçıya karşılık bir sivil doğrudan nedenlerle ölürken 14-15 sivil de yiyecek, su ve yaşam için gerekli diğer gereksinimlerini karşılayamadıkları ya da salgınlar nedeniyle yaşamını yitirmekte ve bunun daha fazlası da fiziksel ve psikolojik olarak yaralanmaktadır (Yusuf S,1998).

II. Dünya Savaşının sonundan beri olan 181 savaşın 170'i (%94) kapitalist sisteme bağımlı üçüncü dünya ülkelerinde olmuştur. Bu ülkelerde, savaş en önemli ölüm nedeni olup, ölümlerin % 80'inden fazlası ve yaralanmaların büyük bir kısmı çatışmalar sonunda meydana gelmiştir. Savaş yoksul ülkeleri daha fazla etkilemektedir (WHO/EHA-1998; Southall D,1998).

Savaş sakatlıklarının en önemli nedenlerinden biridir

Savaş sağlığı tehdit eden en ciddi tehlikelerden biridir. Son hastalık yükü raporunda, savaş sakatlığına yol açan en sık 10 nedenden biri olarak belirtilmiştir (Yusuf S,1998).

Savaş sırasında ve sonrasında görülen yaralanmaların ve sakatlıkların en önemli nedeni mayınlardır. Dünyada 70 ülkede 100 milyondan fazla mayın, insan yaşamını tehdit etmektedir. Mayın sonucu yaralanan ve ölen sayısı tam olarak bilinmese de toplam nüfusun ne kadarının mayın nedeniyle ampute olduğu saptanmıştır. Buna göre Kamboçya'da 1/236, Afganistan'da 1/470 oranında ampute insan vardır. Afganistan'da her iki saatte bir kişi, mayın nedeniyle yaralanmakta ya da ölmektedir (Vatansever K,2001).

Savaş en çok çocukları vurmaktadır

Savaşta ölümler ve çekilen sıkıntılar, en duyarlı grup olan beş yaş altı çocukları etkilemektedir. 1996 yılında, 31 çatışma olan ülkenin 24'ünde beş yaş altı mortalite hızı % 5 ve daha fazladır. Çatışmalar sı-

rasında, çocuk ölümlerinin % 5'i doğrudan savaşa bağlıken, % 95'i açlık ve hastalık nedeniyle olmuştur (Plunkett M.C,1998; Southall D,1998).

Geçtiğimiz son 10 yılda, iki milyondan fazla çocuk savaş bölgesinde ölmüş, dört milyondan fazla çocuk kalıcı olarak sakatlanmıştır. Bir milyon çocuk yetim kalmış, 12 milyon çocuk güvenlik nedeniyle evlerinden ayrılmış bunların üçte biri ise mülteci kamplarında yaşamaktadır. Çocuklar, uğradıkları fiziksel şiddet, aile üyelerinin yitimi, ev ve diğer toplumsal desteklerin yitimi nedeniyle etkilenmektedirler(Plunkett M.C,1998). Mülteci kamplarında yaşayan çocuklar, malnutrisyon, gastroenterit, ASYE, kızamık ve sıtma gibi nedenlerle ölmektedirler. Dünyada en azından 250 bin çocuk asker vardır ve bunların binlercesi 15 yaşın altındadır. Afganistan'da 17 yıl süren savaştan sonra savaşan askerlerin % 45'i 18 yaşın altındadır (Southall D,1998).

Savaş bulaşıcı hastalıkların ve malnütrisyonun artmasına yol açmaktadır

Savaş nedeniyle göç etmiş nüfusun kamu binaları, toplama kampları ya da diğer yerleşim alanlarında barınması bulaşıcı hastalıkların artmasına neden olur. Sağlık hizmetlerinin bağışıklama programlarının ve hastalıklardan korunmaya yönelik çalışmaların aksaması ile salgınların etkileri artar (TTB 2001).

Silahlı grupların sıklıkla gıda desteklerini hedef almaları ve tarım alanlarının mayınlarla kaplanması gibi taktikler nedeniyle tarım ürünlerinde kıtlık yaşanmaktadır (Southall D,1998). Genellikle ticari yapının zarar görmesine paralel seyir gösteren üretim olanakları, yiyecek stokları ve alım gücünün kaybı, geniş çaplı yiyecek sıkıntısına ve malnütrisyonu neden olabilmektedir. Sonuçta insanlar bu nedenlerle şiddetin neden olduğundan daha büyük çapta göç etmeye başlarlar (TTB-2001).

Savaş nedeniyle insanlar göçe zorlanmaktadır

Son yüzyıldaki olan savaşlar yüzünden 12.4 milyon kişi mülteci olarak diğer ülkelere göç etmiştir. Mültecilerin sadece % 5'ine Avrupa Birliği ülkeleri ev sahipliği yaparken, çoğunluğunun sığındığı ülkeler yine yoksul ülkeler olmaktadır. Dünyada savaş nedeni yerinden olmuş kişi sayısı 13.5 milyondur. Afganistan'da yaklaşık bir milyon insan, Angola nü-

fusunun dörtte biri (3.8 milyon insan), Sudan'da ise dört milyon kişi yerinden olmuştur(Saçaklıoğlu F, 2001).

Savaşın Çalışanların Sağlığına Etkileri

Savaşın işçi sağlığı üzerindeki etkilerini savaş öncesi, savaş ve savaş sonrası dönemi olarak incelemek bu etkilenimi anlamak açısından daha yararlı olacaktır.

Savaş öncesi dönem

Savaş öncesi yaşanan ekonomik kriz ortamı, yoksulluk, işsizlik ve açlığı artıran önemli etmenlerdir. Bu ortamda sağlık için gerekli yaşamsal gereksinimlerin karşılanması güçleşmektedir. Tarihsel süreçte belirtildiği gibi savaşların en büyük hazırlayıcısı kapitalizmin yarattığı krizlerdir.

Ekonomik krizler basit bir anlatımla çok üretilip az tüketilme olayından doğar ki bu durum kapitalizmin zorunlu çelişkisidir. Kapitalizmin meta üretim sistemi olmasına bağlı olarak sömürü ve kriz süreci kaçınılmazdır. Buradaki sömürü artı değer sömürüsüdür ve emek gücünü ucuza mal ederek kârını artırmak ister. Ücretle kârın ters orantılı olması daha çok kâr sağlayabilmek için ücretlerin gittikçe daha çok düşürülmesini gerektirir ve bu durum işçilerin daha da yoksullaşmalarına neden olur. Kâr ne kadar büyürse ücretler o kadar küçülür, sömürü ne kadar artarsa piyasa o kadar daralır ve krizleri doğurur. Sistemin doğası gereği de bu krizler her türlü savaşa (kapitalistlerin kendi aralarındaki rekabetinden yeni ülkeleri sömürgeleştirme ve paylaşım savaşına kadar) neden olur. Özet olarak kriz dönemlerinde emek sömürüsü daha da artar, ücretler geriler, işsizlik ve yoksulluk artar. Sağlığın sosyo-ekonomik belirleyicileri olarak nitelendirilen kişi başına düşen gelir azalırken gelir dağılımında eşitsizlik artar(Belek İ,2001). Küreselleşen kapitalizmin günümüzdeki bilançosuna baktığımızda yoksulluğun ve eşitsizliğin arttığı görülür. 1960'ta dünya nüfusunun en zengin % 20'sini kapsayan ülkelerle en yoksul % 20'sini barındıranlar arasındaki kişi başı gelir farkı 30 kat iken, 1990'da 60 kata, 1995'te ise 74 kata çıkmıştır. Dünyanın en zengin iki kişinin toplam serveti tüm az gelişmiş ülkelerin servetinden çoktur. Dünyanın en varlıklı 200 kişinin serveti dünya nüfusunun % 41'nin toplam gelirinden daha fazladır(Demirer T,2001).

11 Eylül saldırısı sonrasında terörle mücadele götürülmesinde başlatılan savaş hazırlıklarının arkasında başta ABD olmak üzere dünya ekonomisinde yaşanan durgunluk sorgulanmaktadır.

“Amerika Birleşik Devletleri’nde Nüfus Bürosu’nun bulgularına göre geçen 10 yıllık güçlü ekonomik büyüme döneminde gelir eşitsizliği II. Dünya Savaşından bu yana en yüksek düzeye tırmanmış olup, Gini katsayısı 1968’de 0,399 dan 2000 yılında 0,460’a yükselmiştir. 2000 yılında toplam ulusal gelirden en üst yüzde 20’nin aldığı pay % 49.7 iken en alt yüzde yirminin payı % 3.6’da kalmıştır. 1980 yılında bir genel müdürün maaşı aynı fabrikada çalışan bir işçinin maaşından 42 kat fazlayken, 1999 yılında bu rakam 475 kata çıkmıştır. Ayrıca Ulusal Ekonomik Araştırmalar Bürosu ekonominin 2001 Mart’ından bu yana resesyonda olduğunu resmen açıklamıştır.” (Demirer T,2002).

Son 25-30 yıldır süregelen kriz sağlık paradigmasında da önemli değişiklikler yaratmış ve sosyal devletçi sağlık anlayışının kökten değiştirilmesine neden olmuştur. Bu süreçte sağlık sektöründe gözlenen en önemli değişiklik sağlık hizmetlerinin piyasaya açılması ve özelleştirilmesi sürecidir. Bütün bu özelleştirmeci politikalar özellikle yoksulları ve dar gelirliileri etkilemektedir. Doğu Asya krizi olarak adlandırılan krizde Tayland’ta yapılan bir araştırmada reel gelirlerin %11.5 oranında azaldığı, 1996 yılında 6,9 milyon olan yoksul sayısının 7.9 milyona yükseldiği saptanmıştır. Bunun sonucu olarak toplumun tüm kesimlerinde hane halkı sağlık harcamaları azalmış, birçok bulaşıcı hastalığın ve intiharların arttığı görülmüştür. Krizin etkilediği bir başka bölge Latin Amerika ülkeleridir. Yaşanan ekonomik kriz sonucu işsizlik artmış, ücretler azalmış, sosyal güvenlik kaybı ortaya çıkmıştır. Beslenme barınma, temiz su vb. temel gereksinimlerin karşılanamaması nedeniyle hastalıklarda belirgin artışlar yaşanmıştır. Sağlık hizmetlerine gereksinim artmasına rağmen sağlık harcamaları düşmüştür(Belek İ,2001). Dolayısıyla bu dönem hem yoksulluğu, işsizliği arttırmakta hem de bunlar üzerinden toplum sağlığını etkilemektedir.

Savaş öncesi dönemde yaşanan başka bir olgu da silahlanma olup, kapitalizmin krizlerden çıkış yollarından biridir. 1990’larla beraber var olan gelişmeler içinde dünya kapitalist sisteminin egemenlerinin e-

sasen daralan ekonomilerinin rahatlayabilmesi için silahlanmış ekonomi ve beraberinde savaş ticaretine önem verdikleri görülmektedir(Çubukçu A,2002). SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute) yıllığına göre 2001 yılında dünyada silahlanma için yapılan harcamaların 839 milyar dolar olduğu tahmin edilmekte ve kişi başına ortalama 137 dolar düşmektedir (SIPRI,2002). Silah sanayinin kapitalist ülkelerde sermaye birikiminin artmasına yönelik çok önemli etkileri vardır.

Dünya silah ticaretinin % 90’dan fazlasını gerçekleştiren altı ülkeden beşi (Almanya hariç Çin, Fransa, Rusya, İngiltere ve ABD) aynı zamanda BM Güvenlik konseyi üyesidir ve bunlar “Büyük Altı” olarak adlandırılırlar. BM tahminlerine göre, 1960’larda 14 milyar dolar olan yıllık silah ticareti 1994’te 35 milyar dolara çıkmıştır. 1980’lerde ABD, 160 ülke veya politik harekete 134 milyar dolarlık satış yapmıştır. Amerikan satışları 1990’larda artmıştır. Üçüncü dünya ülkelerine olan silah satışının yaklaşık % 73’ünü ABD kontrol etmektedir (Sidel V,1995). ABD’de Irak’a savaş kararı alınmadan önce, Başkan Bush, 2003 yılı savunma harcamalarının 46 milyar dolar artacağını söylemişken savaşla birlikte bu harcamalar ek olarak 20-30 milyar dolar daha ekleneceği hesaplanmaktadır(Powell B,2002).

Öyle görünmektedir ki ABD’nin Irak’a karşı savaş hazırlıklarının arkasında silahlanma ve savaş yoluyla krizden çıkma niyeti bulunmaktadır.

Bunun yanı sıra silahlanmaya devam eden ülkeler vardır. Bu ülkeler yoksul ve gelişmekte olan ülkelerdir. Gelişmekte olan ülkelerin toplam askeri harcamaları, 1960’ta 27 milyar dolar iken, 1991’de 121 milyar dolara çıkmıştır. BM Kalkınma Programı tarafından yapılan tahmine göre, gelişmekte olan ülkelerin askeri harcamalarının yalnızca dörtte birinin ayrılmasıyla, herkese temel sağlık bakımı, bütün çocukların bağışıklanması, ileri malnütrisyonun ortadan kaldırılması, herkese temiz içme suyu sağlanması, herkesin ilkökul eğitimi alması ve aile planlaması gibi hizmetler için gerekli ek kaynaklar sağlanabilecektir (Sidel V,1995).

Savaş dönemi

Savaş dönemlerinde işçiler de toplumun bir parçası olarak ikinci bölümde sayılan boyutlarda ölüm,

yaralanma, sakat kalma, bulaşıcı hastalıklar, açlık ve göç gibi pek çok sorundan etkilenmektedirler. Başta yaşama hakkı olmak üzere tüm insan haklarında olduğu gibi bu dönemde işçi haklarında önemli gerilemeler yaşanmaktadır. II. Dünya Savaşı sırasında Belçika'nın Alman işgali sonrasında işçilerin durumunun incelendiği bir makalede bu durum çarpıcı olarak anlatılmaktadır. Alman işgali öncesinde oldukça güçlü bir durumda bulunan işçi sendikalarının mücadeleleriyle birçok haklar kazanılmıştır. Alman işgali yalnızca demokrasinin sonunu getirmemiş savaş öncesi dönemde kazanılan sosyal korunma mekanizmalarının da sonu olmuştur. Her türlü hak mücadelesi yasaklanmış, ücretlerin dondurulduğu açıklanmış, sosyal haklar geri çekilmiş ve sendikalarla yapılan her türlü görüşmeler kaldırılmıştır. Ayrıca işgal güçleri işçi sendikalarını kapatırken işverenlere dokunmamış bu durumda savaş öncesi sağlanan işçi işveren dengesinin bozulmasına yol açmıştır. İşverenlerin acımasız tutumuyla koşullar daha da ağırlaşmış ve ücretler 1936 yılındaki düzeyinden % 20 daha azaltılmıştır (Luyten D,2000).

Ülkemizde de 1991'de; 200 bin işçinin büyük grevi, Körfez Savaşı bahane edilerek ertelenmiştir. Ayrıca bu savaşın 10 yılda 100 milyar doları aşan faturası çalışan kesimlere çıkarılmıştır (Akalın U.S,2001).

Son yirmi yılını savaşlarla geçirmek zorunda kalan Afganistan'da erkeklerin % 50'si işsizdir ve 7,5 milyon kişi açlık sınırında yaşamaktadır. Savaş ve yokluk nedeniyle ülkeyi terk eden insan sayısı 6.2 milyondur (Demirer T,2001).

Savaş sonrası dönem

Doğaldır ki savaş sonrası dönem yeniden yapılandırmanın başladığı ve bunun hegomonik gücün belirleyiciliğinde yapıldığı dönemdir. II.Dünya Savaşının hemen ardından ABD'nin Marshall yardımı gibi araçlarla Avrupa'nın yeniden yapılandırılması buna örnek olarak gösterilebilir. Bir başka deyişle savaş ticareti yani silah dışında savaşla beraber yıkılanların inşasının gerçekleştirebilmesi yönünde yeni bir pazar yaratılmaktadır (Çubukçu A,2002).

Son dönemde ABD'de olası Irak savaşının ardından savaşın maliyetlerinin neler olacağı sorusu yüksek sesle dile getirilmektedir. Önceki Körfez savaşında yaşanan deneyimler ışığında ham petrol varil fi-

yatlarının ve savunma harcamaları artacağı tahmin edilmektedir. Petrol fiyatlarındaki her 10 dolarlık artış kişi başına düşen geliri %1 azaltmaktadır (Powell B,2002). Dolayısıyla bu dönemde maliyetlerin yükleneyeceği kesim yine çalışanlar olacaktır.

Savaş sonrası karşılaşılan en önemli sorunlardan biri de savaşın neden olduğu çevresel yıkımlar ve bunların yol açtığı sorunlardır. Bunlara örnek olarak yakın geçmişte yaşanan Bosna savaşı gösterilebilir. Bu savaşın tek kurbanı ne yazık ki yalnızca insanlar değildi. Danube nehri sanayi kuruluşlarının ve kanalizasyonların tahrip olmasıyla kirlenmiş, gübre fabrikalarının yıkılmasıyla poliklorlu bileşikler (PCB), fosfatlar, gübre ve pestisitler, kozmetik ve deterjan fabrikalarının yıkılmasıyla beyazlatıcılar ve sodyum hidroksit gibi kimyasallar nehir sularına karışmıştır (Richardson M,2002). Bosna savaşından sonra Balkanların yeniden yapılandırma maliyetlerinin ise 96 milyar dolar civarında olduğu saptanmıştır (Woodhouse T,1999).

Savaşların çevre etkisine çarpıcı bir başka örnek ise Afganistan'da yaşanmıştır. Son yirmi yılda savaş nedeniyle Afgan ormanlarının % 35'i kaybolmuş, doğal hayat alanları etkilenmiş, bir çok hayvanın soyu tükenmiş ve biyoçeşitlilik kaybolmuştur. 2001 yılında ABD 600 kez hava saldırısında bulunmuş ve her bir saldırıda yaklaşık 202 bomba kullanılmıştır. Bunların 12 bin kadarının hala patlamadan toprakta bulunduğu belirtilmektedir. Bombardımanlar ve kara mayınları toprağın yapısını bozarak verimliliğini yok etmiştir. Tüm bu bomba ve mayınlar toprağı ve üzerinde yaşayan tüm canlıların hayatını tehdit etmektedir (Townsead M,2002). Ayrıca dünyada halen 100 milyondan fazla mayın temizlenmeyi beklemektedir. Kara mayınlarının üretimi son dekatta dramatik olarak artmıştır. Üretimi üç dolara mal olan mayınların temizlenmesi işlemi bin doları bulmaktadır (UNICEF,1996).

II. Dünya Savaşında atom bombası kullanarak milyonlarca kişinin bir anda ölmesine ve sakatlanmasına ve radyasyonun etkilerine maruz kalmasına neden olan ABD, Vietnam savaşı sırasında da 19 milyon galon herbisidi Vietnam topraklarına püskürtmüştür. Bu herbisitlerde dioksin bulunmakta olup bu madde bilinen bir insan kanserojenidir. Çok az konsantrasyonlarda bile biyolojik olarak aktif olan

dioksin Vietnam Savaşının bitiminden 25 yıl sonra bile çevresel olarak saptanmıştır (Booker S.M, 2001).

Sonuç

Savaş nedeniyle insanlar ölüyor, yaralanıp sakat kalıyor, savaş hastalıkların yayılmasına ve açlığa neden oluyor, savaşın tüm etkilerini çocuklar en ağır biçimiyle yaşıyor ve geleceklerini kaybediyorlar. Böyle bir ortamda işçi sağlığı da, emek gücünün yok olması, savaşın yarattığı ekonomik krizlerin ve savaş sonrasındaki sıkıntıların bedelini ödeyen kesim olarak çeşitli açılardan etkilenmektedir. Savaş ekonomileri ve savaşlar kapitalizmin bir parçasıdır. Bu nedenle savaşla mücadele ve barışın korunması için işçi sınıfına büyük sorumluluklar düşmektedir. Savaştan korunmanın temel ilkesi yaşamı ve sağlığı korumak için çalışanlar da bu mücadelede yer almalıdır.

Kaynaklar

1. Galli G.(1997)Humanitarian ceasefires in contemporary armed conflicts: potentially effective tools for peace building. Dissertation for the Degree of Master of Arts in Post-war Recovery Studies.
2. Heijden T.(1997) Health care between war and peace an exploration of issues and strategies. Health Net International Discussion paper.
3. Akıncı Z. Altunkaya S. Dosya: Emperyalizm, savaş ve silahlanma-1. www.evrensel.net. 20.04.00.
4. Hançerlioğlu O.(2001). Toplum Bilim Sözlüğü. Remzi Kitabevi-İstanbul.
5. UNİCEF-1996 Dünya Çocuklarının Durumu.
6. WHO/EHA Discussion Draft (1998) Planning ahead for health impact of complex emergencies.
7. TTB(2001). Olağandışı durumlar için hızlı sağlık değerlendirilmesi protokolleri.
8. Yusuf S. Anand S. (1998) Can medicine prevent war? BMJ;317:1669-70.
9. Southall D. Abbasi K. (1998) Protecting children from armed conflict BMJ;316:1549-1550.
10. Plunkett M.C Southall D. (1998) War and children Arch Dis Child. 78:72-77.
11. Vatansever K. Vatansever M.(2001) Olağan dışı durumların epidemiyolojik özellikleri. Toplum ve Hekim. (16) 4:256-8.
12. Saçaklıoğlu F. (2001) Kavramlar yaşamı kavramakta mı? olağandışı durumlarla ilgili bazı kavramlar konusunda bir tartışma. Toplum ve Hekim(16) 4:244-8.
13. Demirel T. (2001)Terörist mi dediniz? Küreselleşme ve terör. Ankara.
14. Demirel T.(2002) 11 Eylül Dönemeci ve terör. Toplum ve Hekim(17)1:11-44.
15. Akalın U.S. Savaş ve emek gücü. www.evrensel.net. 07.10.01.
16. Belek İ. Hamzaoğlu O(2002). Kapitalizmin olağan seyri içinde sağlık açısından projeksiyonlar. Toplum Sağlık Eczacı: Ekonomik kriz ve sağlık özel sayısı1:37-52.
17. Luyten D. Hemmerijckx R.(2000) Belgian labour in World War II: strategies of survival, organisations and labour relations. European review of History Vol.7 No.2: 207-227.
18. Çubukçu A. Çulhaoğlu M. Toplum ve Hekim Yayın Kurulu.Yuvarlak Masa (2002). Toplum ve Hekim(17)3: 162-172.
19. SIPRI year book 2002.
20. Powell B.(2002), War and U.S. economy. Fortune, vol.146 Issue 7, p:118.
21. Sidel V.(1995) The international arms trade and its impact on health. BMJ;311:1677-1680.
22. Richardson M(2002). Wars other victims. Environment (35)7:22.
23. Woodhouse T.(1999)Preventive medicine can conflicts be prevented. BMJ;319:396-7.
24. Townsead M.(2002) Nature a victim of war on terrorism Afghanistan. Geographical Magazine Feb. vol74, issue 2.
25. Booker S.M., Dioxin in Vietnam: Fighting a legacy of war. Environmental Health Perspectives. Mar 2001, Vol.109 issue 3, p 116-8.

Teşekkür: Bu yazının hazırlanmasında yardımlarını esirgemenen Sayın Prof. Dr. Onur Hamzaoğlu'na değerli görüş ve katkılarından dolayı teşekkür ederim.●